

UVOD U RASPRAVU O ETNOLOŠKOJ KARTOGRAFIJI POTICAJ ZA ISTRAŽIVANJE NA PRIMJERU TEME O GODIŠNJIM VATRAMA

MILANA ČERNELIĆ

Filozofski fakultet

Odsjek za etnologiju

Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

UDK 39.001

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

Primljeno: 01. 10. 1997.

Autorica naš uvodi u raspravu o etnološkoj kartografiji, koja polazi od rezultata istraživanja o temi paljenja godišnjih vatri u pripadnika dviju hrvatskih skupina u Bačkoj. Ta su istraživanja istovremeno dobar pokazatelj i nedostataka i prednosti podataka iz upitnica Etnološkog atlasa, kao i njihove primjene u etnološkoj kartografiji. Pritom se dotiče propusta, pogrešaka i slabosti koje su kočile razvoj i realizaciju jednog, po mišljenju autorice, teorijski i metodički dobro postavljenog postupka. Stoga se zalaže da se etnološkoj kartografiji odredi mjesto u etnološkoj znanosti i potakne o njoj stručna rasprava, koja bi, smatra autorica, pokazala da ima dovoljno argumenata da se etnološka kartografija ponovo institucionalizira, jer je to jedini način za njezinu ispravnu i svrhovitu primjenu u praksi. Na kraju autorica problem etnološke kartografije smješta u širi kontekst položaja hrvatske etnologije kao znanosti.

Neposredan povod da svoja razmišljanja i procjene o mogućim, zasad uvelike neostvarenim dometima etnološke kartografije stavim i na papir, bila je deseta obljetnica smrti profesora Branimira Bratanića, među ostalim i utemeljitelja etnološke kartografije. Svoju primjenu danas etnološka kartografija nalazi samo u rijetkim povremenim radovima pojedinih etnologa. Nakon početne intenzivne faze rada, došlo je do zastoja u radu i razvoju ove djelatnosti. U međuvremenu je doduše bilo poticaja da se ona otrgne iz letargije i nastavi s radom, no ti pokušaji nisu bili djelotvorni i trajni.¹ Posljedica takvog odnosa prema etnološkoj kartografiji lagano je njezino odumiranje. Spomenuti sporadični etnološki radovi još nisu jedini znakovi života koje ona pokazuje. Stoga je možda za raspravu o etnološkoj kartografiji danas već prekasno. Bila je to jedna od mnogih tabu tema u našoj etnologiji, o kojoj se nije javno govorilo, o kojoj se doduše *šušalo*, no prave, argumentirane rasprave nije nikada bilo. Ipak bih

¹ Iako se sama nije bavila kartografijom i sa suzdržanošću gledala na moguće rezultate dobivene putem etnološke kartografije, Dunja Rihtman Auguštin, kao koordinator nekadašnjih etnoloških projekata, poticala je objavljivanje dovršenih karata s komentarima. Tako su objelodanjene karte na temu poklada i jedan svezak Etnološkog atlasa, no trajnijeg nastavka te djelatnosti nije bilo (*Narodna umjetnost*, 1986:119-134; *Etnološki atlas Jugoslavije*, 1989).

pokušala potaknuti takvu raspravu s namjerom da ona urodi plodom, da se etnološkoj kartografiji udahne novi život. Ona već dugo lagano umire, ali se ipak žilavo odupire smrti. Zalažem se stoga, umjesto za **in memoriam** etnološkoj kartografiji, za njezinu **reanimaciju**. Mislim da je krajnje vrijeme da se donese konačna odluka o njenoj sudbini.

Nedavno je etnološka karta bila povod, među ostalim i za razmišljanja i procjene o uzrocima nesporazuma između različitih metodičkih pristupa (*staroga i novoga*) u hrvatskoj etnologiji, čini se, s namjerom njihova *pomirenja* (Vince-Pallua 1994). Povod za moj (zakašnjeli) uvod u raspravu o etnološkoj kartografiji drugačiji je, potaknut rezultatima konkretnih istraživanja o paljenju godišnjih vatri u pripadnika dviju hrvatskih skupina izvan Hrvatske, u Bačkoj. Na temelju tog istraživanja pokušala bih pokazati kakve su znanstvene spoznaje moguće primjenom etnološke kartografije.² Pokusna karta o nazivima i terminima paljenja godišnjih vatri pokazala je zanimljive rezultate, no kako su Hrvati u Bačkoj jedva zastupljeni u upitnicama Etnološkog atlasa, a šire u Vojvodini ni toliko, zanimljivi pokazatelji kojih je bilo u tom malom broju upitnica, potkrijepljeni su i terenskim ispitivanjima. Na temelju tih podataka i uz pomoć pokusnih karata i podataka iz redovnih upitnica nastao je i članak *Tradicije paljenja godišnjih vatri kao indikator kulturnih razlika* (Černelić 1994).³

Na primjeru tog istraživanja željela bih ukazati na manjkavosti ali i na prednosti podataka iz upitnica EA i njihove primjene u izradbi etnoloških karata, koje su imale odraza i u Etnološkom atlasu Europe. Neke od mana upitnica već su općepoznate, a kvaliteta prikupljenih podataka ovisila je, u prvom redu, o ispitivačima. Isto tako, upitnice za pojedine teme nisu podjednako dobre. Pri preuzimanju ispunjenih upitnica nije se vodila kontrola kvalitete ispitivanja. Ispitivače, koji nisu dobro obavili svoj posao, trebalo je ponovno uputiti na teren. Budući da to nije učinjeno, imamo niz upitnica koje su gotovo neupotrebljive. No, unatoč tim nedostacima, uz nužan oprez, može se dobiti barem kostur pojedinih pojava i okvirni uvid u njihov prostorni razmještaj, što je nekim drugim postupkom gotovo nemoguće, zbog nedovoljne istraženosti mnogih pojava te zbog specifičnog svojstva ove tehnike, koja nam omogućava pregledan uvid u prostorne odnose.

Tema godišnjih vatri spada u skupinu mnogih etnoloških tema koje su tek fragmentarno istražene, ako se izuzme upravo prilog ovoj temi u okviru izdanja Etnološkog atlasa Europe (Forschungen... 1980). U pisanim izvorima nema posebnih radova o ovoj pojavi, već se ona obrađuje u sklopu svih drugih godišnjih običaja; vrlo često su to nepotpuni podaci. U svojem radu, kojemu su polazište bile tradicije paljenja godišnjih vatri u dviju hrvatskih skupina u Bačkoj, ograničila sam se na ivanjske vatre u Bunjevaca i crkvene vatre na Veliku subotu u Šokaca. Kao što sam već spomenula, na primjeru tih dviju različitih tradicija paljenja godišnjih vatri moguće je ukazati i na manjkavosti i na prednosti podataka iz upitnica EA i njihove primjene u etnološkoj kartografiji.

² Inicijator začetka tog istraživanja bio je profesor Branimir Bratanić, kao mentor mojega diplomskog rada.

³ U članku je izvršena detaljna analiza podataka i izneseni su rezultati tog istraživanja te navedeni izvori na kojima se ono temeljilo.

Krenimo od crkvenih vatri na Veliku subotu. Već sama činjenica da je u prvom redu riječ o crkvenom obredu uvjetovala je nedovoljnu istraženost te pojave uopće pa tako i u upitnicama EA. I takvi krnji podaci, uz nešto potvrda i u drugim izvorima, pokazuju da je taj crkveni obred poprimio i određena obilježja narodnih običaja. Trebalo je uz odgovarajuće pitanje upozoriti ispitivača na mogućnost paljenja tih vatri; da se u svakom mjestu ispitalo da li je ta tradicija poznata, da li se žar s blagoslovljene vatre nosi kući i što se s njom čini i slično, sasvim je sigurno da bi tih podataka bilo više. Budući da je takvo ispitivanje izostalo, podaci o ovoj tradiciji su manjkavi; može se pretpostaviti da potvrde tog običaja u pojedinim krajevima (osobito u istočnoj Slavoniji) znače da je u tim krajevima taj običaj značajna tradicija, budući da su je sami kazivači, bez posebnog poticaja ispitivača, izdvojili kao običaj svojega mjesta. To je ponajprije bila inicijativa kazivača, ne i ispitivača. Tamo gdje je ta inicijativa izostala, imamo manjkave podatke i sasvim sigurno nemamo potpun pregled ove pojave i njezinog prostornog razmještaja kao narodnog običaja, a još manje kao čistog vjerskog obreda.

Čini se da su te činjenice bili svjesni i sami istraživači. Kada je riječ o Hrvatskoj, odnosno u to vrijeme i o Jugoslaviji, to se u prvom redu odnosi na Branimira Bratanića, koji je autor komentara prve i jedine publikacije Europskog atlasa (Bratanić 1980). Uočavamo sličan odnos prema crkvenim vatrama na Veliku subotu i u kartama i komentarima drugih europskih zemalja (Forschungen... 1980). Pokazuje to u prvom redu i činjenica da za tu tradiciju nisu predviđeni posebni znakovi koji bi se unosili u kartu. Tek pregledom pokusnih upitnica za našu kartu uočljivo je da su dijelom podaci o paljenju vatri na Veliku subotu i na sam Uskrs spojeni pod istim znakom, pa su na taj način izjednačene dvije različite tradicije (tradicije paljenja crkvenih vatri i velikih uskrasnih vatri u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i Sloveniji). Kao takve one se nisu smjele povezivati. Isto tako nisu sve potvrde vatre u vjerskim obredima iz upitnica uvrštene u pokusnu kartu, čak ni one potvrde s obilježjima narodnih običaja. Tako je, primjerice za istočnu Slavoniju, gdje je ta pojava učestala, tek nekoliko tih znakova i da ne znamo da u ovim krajevima ne postoje velike uskrasne vatre, mogli bismo na temelju karte donositi sasvim krive zaključke. Nešto istih znakova ima i po Bosni i duž Jadrana, koji se po svoj prilici odnose na crkvene vatre. Ostaje nejasno zašto je autor karte samo neke od tih potvrda uvrstio u kartu, a ostale zanemario. Ta nedosljednost očito upućuje na nedoumicu autora da li da se ti podaci uvrste ili ne uvrste u kartu, s obzirom na nepravilno izjednačavanje različitih običaja istim znakom. Ispravnije bi ih bilo izostaviti i posebno u komentaru objasniti, nego li ih brkati s drugom tradicijom i proizvoljno tek djelomično unositi u kartu. Riječ je, dakle, o nepravilnom baratanju podacima. Manjkavosti u ispitivanju lančano su uzrokovale manjkavosti i greške u primjeni. Ovaj primjer pokazuje kako se ne bi smjelo postupati s podacima u upitnicama EA. Kako je riječ o pokusnoj karti, komentar karte nije objavljen, pa autor nije ni imao priliku eventualno se osvrnuti na te pojedinosti. Zanimljivo je da su u priloženoj karti u Europskom atlasu ti podaci izostavljeni. B. Bratanić je odlučio izostaviti tih nekoliko krnjih podataka i ne uzimati u obzir pojavu paljenja crkvenih uskrasnih vatri, no njegov je propust u tome što u komentaru nije obrazložio taj svoj postupak. Spominje, doduše,

da za takve vatre ima sporadičnih potvrda u drugim područjima, ali da nisu tipične i da se čini da više pripadaju vjerskim obredima (Forschungen... 1980:37). Takav je komentar bez konkretnih pokazatelja ipak preopćenit i tek dijelom ispravan. U kojoj mjeri su takvi propusti učinjeni u kartama drugih europskih zemalja nismo u mogućnosti utvrditi jer nemamo uvid u podatke iz njihovih upitnica, no komentari, barem za pojedine zemlje, ukazuju na nedoumice njihovih autora kako pristupiti toj pojavi. Tako u komentaru njemačke karte M. Zender ističe problem jedva mogućeg razgraničavanja tih viševrsnih vatri na Veliku subotu i Uskrs, dok u komentaru uz mađarsku kartu autori Barabas-Kisbàn naglašavaju da podaci o crkvenim uskrsnim vatrama nisu uvršteni (Forschungen... 1980:10,102). Autori komentara mađarske karte najispravnije su postupili. Kako su postupili autori komentara za ostale zemlje s podacima o ovim vatrama ostaje nepoznanica, jer se o tome nisu izjasnili, što je već samo po sebi propust. M. Zender u uvodnom dijelu navodi da su neke od takvih vatri uz blagdane izostavljene, ali se čini da je prepustio suradnicima iz europskih zemalja da odluče što će učiniti s podacima o crkvenim vatrama na Veliku subotu (Forschungen... 1980:2). U zaključnom poglavlju ističe da bi narodne uskrsne vatre trebalo oštro odijeliti od crkvenih vatri na Veliku subotu, no nije jasno naveo jesu li se te vatre nerazdvojeno razmatrale ili crkvene vatre nisu uzete u obzir. Budući da je većina suradnika zanemarila te razlike, nedostaje objašnjenje postupka (Forschungen... 1980:108). Dodatnu zbrku unosi činjenica da su predviđeni posebni znakovi za vatre koje se pale na Veliku subotu i na sam Uskrs, budući da se velike uskrsne vatre ponekad pale i u noći na Veliku subotu, a ponekad i u zoru na sam Uskrs.

Zbog svih navedenih nedostataka i nepreciznih podataka, nije bilo moguće utvrditi kako je i na kojem prostoru ovaj običaj nastao i postao dio tradicijske baštine bačkih Šokaca, premda je poznato da je riječ o srednjovjekovnoj crkvenoj tradiciji koja je u naše krajeve pritjecala s tih europskih prostora (Gavazzi 1988:33).

Suprotno tome, upitnice EA i pokusne karte bile su vrlo koristan izvor podataka kada je riječ o paljenju ivanjskih vatri. Zahvaljujući etnološkom Atlasu Europe moguće je utvrditi prostorni razmještaj ivanjskih vatri i u europskom kontekstu, prema kojemu je granica njihove pojavnosti prema istoku upravo mađarski i hrvatski etnički prostor. Ima tek nekoliko potvrda u sjeverozapadnoj Srbiji, južnom Kosovu i sjevernoj Makedoniji, a nešto je više potvrda još u vojvođanskim Srbima. Za utvrđivanje mjesta bunjevačke tradicije paljenja ivanjskih vatri u kontekstu ukupne hrvatske tradicijske baštine, osobito su bili važni podaci iz upitnica o nazivima ivanjskih vatri kao i pokusna karta s tim podacima. Njihovoj je analizi posvećen poseban članak (Černelić 1994). O rezultatima tog istraživanja na ovom mjestu treba reći samo toliko da Bunjevci u Bačkoj uz varijante naziva *ivanjska vatra* koriste i nazive *cvitnjak* ili *sv. Ivan Cvitnjak*, uz pojedinačne potvrde naziva *vatra sv. Ivana Svitnjaka*. Naziv *svitnjak*, uz rjeđe potvrde i suvrstice *cvitnjak*, karakterističan je naziv za ivanjske vatre na čitavome prostoru srednje Dalmacije i zapadne Hercegovine, a javlja se i u sjevernoj Dalmaciji, Istri, jugozapadnoj Bosni i u dijelovima srednje Bosne, uz pojedinačne potvrde u južnoj Dalmaciji i u istočnoj Hercegovini. Pisani izvori tek malim brojem podataka na istim prostorima potvrđuju taj naziv. Bez kartografskih podataka imali

bismo samo fragmentarnu sliku o ivanjskim vatrama i njihovim nazivima te o godišnjim vatrama uopće. Neobično je što naziva *svitnjak* nema u Lici i Hrvatskom primorju. Na tom području vrlo je malo potvrda paljenja ivanjskih vatri uz veći broj negativnih potvrda o paljenju godišnjih vatri uopće, a Lika je inače nedovoljno ispitana regija u kartografskoj mreži. O tome zašto je ta regija i neki drugi hrvatski krajevi slabo ispitana, moglo bi se posebno raspravljati. Osim toga, u Lici, ali i drugdje, ima u upitnicama dosta potvrda o paljenju partizanskih vatri. Budući da nije riječ o pojavi iz tradicijske kulture, te vatre nisu uvrštene u pokusnu kartu. Bilo bi zanimljivo utvrditi njihov prostorni razmještaj i odnos prema tradicijskim godišnjim vatrama, koje su po svoj prilici takve vatre potisnule. No, to bi bio predmet posebne studije.

Na primjeru kartografskog prikaza teme o godišnjim vatrama, i to samo na pojedinim odabranim vatrama, na vidjelo su izašli mnogi nedostaci u primjeni tih podataka. Naglašavam u primjeni, znači u postupku prenošenja podataka iz upitnica na kartu. Riječ je o pokusnim kartama, što znači da bi se u izradbi konačne karte trebalo učiti na tim greškama. Nažalost, ostalo se samo na pokusnoj karti, i nije bilo prilike da se to učini. Nedostataka ima i u samim upitnicama, no i njih bi trebalo temu po temu podvrći analizi i utvrditi koja su to pitanja koja bi trebalo korigirati ili barem ukazati na njihove nedostatke u mogućoj daljnjoj primjeni. Možda je najveći problem s etnološkom kartografijom u tome što je stalo na pola puta, možda čak i na početku puta, jer niti ispitivački dio posla nije do kraja obavljen kako treba. Trebalo ga je kontrolirati i uputiti ispitivače na dopunska i kontrolna ispitivanja, zahtijevati da se u jednom mjestu ispita veći broj kazivača, ili barem grupu kazivača, popuniti mrežu krajeva u kojima je ona nepotpuna itd. Tu se već dotičemo i načina i organizacije terenskog istraživanja, što je opet tema za sebe, ali to su važna pitanja kada je riječ o etnološkoj kartografiji. To što se stalo na pola puta dijelom je uvjetovalo i raskorak s ostalim europskim zemljama, od kojih je svaka razvijala vlastiti pristup u kartografskoj obradbi podataka. Bolja koordiniranost između svih europskih zemalja također bi dala bolje rezultate, jer ni postupci svih europskih zemalja u primjeni etnološke karte nisu podjednako uspješni (što je još jedna tema za sebe). Da bi se koordinirali postupci, bilo bi potrebno, uz ostalo, da se u svakoj europskoj zemlji radi na isti dogovoreni način i približno istim intenzitetom, što je vrlo teško postići za tako širok prostor. Nažalost, u radu i razvoju etnološke kartografije zakazala je upravo zemlja koja je na čelu s prof. Bratanićem bila jedna od inicijatora ovoga velikog i značajnog projekta.⁴ Razlozi tome su višestruki, nije ih moguće ukratko sve razložiti, no to ne umanjuje odgovornost onih koji su se prihvatili tog golemog posla. Trebali su se izboriti za njihovu konačnu realizaciju, umjesto što su od čitavog tog posla digli ruke.

Na osnovi dosad rečenog, mogao bi se steći dojam da sam prednost dala analizi nedostataka etnološke kartografije, odnosno njezine (ne)primjene. Nedostataka ima, nažalost, puno, no uz dobru volju nisu nepremostivi. Namjera mi je bila, na prvom mjestu, ukazati na njenu pozitivnu stranu, na njezine mogućnosti i prednosti. Za

⁴ O doprinosu B. Bratanića europskoj etnološkoj kartografiji vidi u: *Etnološka tribina* 3, osobito u članku Đ. Petrović, 1980, i u radovima B. Bratanića o etnološkoj kartografiji.

pohvalu uvijek treba manje riječi nego za pokudu, pa se mogu činiti umanjenim, u konkretnom primjeru, vrlo vrijedni rezultati dobiveni analizom naziva ivanjskih vatri u Bunjevaca u odnosu na izostajanje takvih rezultata kada je riječ o crkvenim obrednim vatrama u Šokaca. Pritom smatram da se metodološka svrsishodnost i teorijske postavke etnološke kartografije nikako ne mogu dovesti u pitanje. Riječ je samo o dobroj ili lošoj provedbi, pa prema tome njihova primjena može dati dobre rezultate ili oni mogu izostati. Nadam se da sam ovim razmišljanjima, uz nužne kritičke opaske, uspjela pokazati da je etnološka karta potrebna i korisna pomoćna tehnika u kulturnopovijesno usmjerenim istraživanjima. U nekim slučajevima ta istraživanja bez njene pomoći ne bi bila potpuna i pregledna. Njezina primjena bi pomogla i u pokušaju sintetičkog prikaza hrvatske etnologije (smatram da bi ona u tom poslu bila neophodna), izostajanje kojega joj se spočitava s raznih strana. No bez dovoljno novca, bez dovoljno istraživača i bez dovoljno vremena na raspolaganju, to ne bi bilo moguće. A svega toga, nažalost, nema, niti je u ranijem razdoblju bilo dovoljno. Te činjenice kritičari djelatnosti etnološke kartografije nikada ne uzimaju u obzir, a to je temelj svake djelatnosti. Trebalo je više, bolje, organiziranije i brže raditi, o tome nema dvojbe, i odgovornost za to što se nije tako radilo leži na djelatnicima Centra za etnološku kartografiju, odnosno na njegovu voditelju. Ipak, ne treba smetnuti s uma da je, nesrazmjerno zahtjevnosti posla, vrlo malen broj istraživača bio zaposlen u ovoj ustanovi. Prema radu suradnika na terenu nije bilo potrebne kritičnosti.

S teretom grijeha iz prošlosti, etnološka kartografija danas je gotovo u potpunosti zanemarena, ako se izuzmu pojedini "posljednji Mohikanci". Trebalo bi puno razumijevanja, u prvom redu unutar struke, da joj se odredi pravo mjesto i stvore uvjeti za njenu primjenu. Prvi bi korak trebala biti stručna revalorizacija i utvrđivanje svih nedostataka, koje smo nabrojali dobrim dijelom i ovdje. Nužna bi pritom bila kompjutorizacija, od pohranjivanja podataka do izradbe karata, jer bi u današnje vrijeme teško bilo moguće očekivati od istraživača da će se htjeti upuštati u nimalo lagan i spor posao crtanja karata, a upravo složenost i trajanje postupka u etnološkoj kartografiji (i uopće u primjeni kulturnopovijesne metode) glavni su joj kamen smutnje u potvrđivanju i mogućnosti opstajanja.⁵

U eri kompjutorizacije u trendu su kratkoročni projekti. Čak i uz kompjutorsku obradu, etnološka kartografija nikako ne može biti kratkoročan projekt. Takav projekt može se organizirati samo institucionalno, no da bi takav status etnološka kartografija ponovno stekla, potrebna bi joj bila jaka potpora i iznutra i izvana. Da bi se uopće odlučili nadoknaditi ono što su propustili učiniti stariji, noviji naraštaji etnologa morali bi biti dostatno motivirani. Bojim se da je danas iz više razloga iluzija nadati se takvoj potpori. A to je šteta, jer je riječ o jednom teorijski utemeljenom i dobro postavljenom metodičkom postupku, čiju je realizaciju, nažalost, svojevremeno usporio,

⁵ O primjeni kompjutorizacije i njenim dosad postignutim i mogućim rezultatima više vidi u: Đaković, 1994; Đaković, 1999. Riječ je o radu koji je dulje vrijeme čekao na objavljivanje, a službeno je objavljen tek 1999. godine, pa se stoga citira unaprijed. Budući da je i ovaj prilog čekao nekoliko godina, svezak iz 1997./1998. objavljuje se sa zakašnjenjem tek 2001. godine

a dobrim dijelom i onemogućio ljudski faktor. Etnološku kartografiju smatramo tek pomoćnom tehnikom u službi jedne metode. Sva složenost postupka primjene te tehnike daje joj pravo na bolje kvalitativno rangiranje. To je zasad moguće samo na teorijskoj razini, uz rijetke primjere njezine praktične primjene.⁶

Ako, dakle, promatramo mjesto etnološke kartografije na teorijskoj razini u ukupnom kontekstu etnološke znanosti, u kojoj se nerijetko i obična ciljana terenska ispitivanja imenuju metodom, zaslužuje ona u toj nepisanoj konkurentskoj hijerarhiji bolje mjesto. Dakako da pritom ne bi, da se metaforički izrazim, trebalo miješati *jabuke* i *kruške*, već bi i *jabuke* i *kruške*, svaku unutar svoje vrste trebalo razvrstati u kvalitativne razrede, pa da se znaju razlikovati bolje od lošijih sorti. Izbor će pritom biti olakšan, jer jedni više vole *jabuke*, a drugi *kruške*. No i to su teme i dileme za neku drugu prigodu, a tiču se one svih naših etnologija, ne samo kulturnopovijesno usmjerene etnologije, koja je, uzgred budi rečeno, jedina od etnologija kontinuirano pod budnim kritičkim okom. Ja sam također u načelu za njihovo *pomirenje*, no za razliku od prethodnoga mišljenja (Vince-Pallua 1994), ne vidim ga u nekom *novom holizmu*, već u koegzistenciji i uzajamnom razumijevanju i uvažavanju različitosti. Ako su cilj i metoda istraživanja različiti i rezultati moraju biti različiti. Mislim da bi važno bilo postići da se rezultati istraživanja *drugih* uvažavaju, ako su utemeljeni i argumentirani, a ne da se oni promatraju s motrišta *prvih*. Valja ipak razlikovati *kruške* od *jabuka*.

Još bi se štošta moglo raspraviti o etnološkoj kartografiji, pa tako i koje bi prostore njome trebalo obuhvatiti u novonastalim političkim okolnostima, budući da se pojmovi kao državotvorno, etničko i kulturno nužno ne preklapaju. Kultura se ne može i ne smije ukalupiti. U određenim povijesno i politički uvjetovanim okolnostima takvi se postupci primjenjuju, no takav pristup nužno vodi k ograničenim, pa i krivim zaključcima. Tako se i etnološka kartografija našla u *čorsokaku*. Zamišljena, utemeljena i organizirana u okvirima bivše zajedničke države, u novonastalim prilikama gotovo je u potpunosti zamrla. Osim u političkim razlozima, uzroke takvom njezinom razvojnom putu valja tražiti u dosta lošoj poziciji te djelatnosti i u prethodnom razdoblju, koja je nešto više daha počela ponovno uzimati gotovo neposredno pred raspad bivše države. Hrvatski etnološki Atlas danas imao bi možda više smisla ako bi ga se uklopilo u širi europski Atlas. Obnoviti li stoga djelatnost europskog Atlasa (je li to više uopće moguće?) ili možda osnovati slavenski Atlas (a takvih inicijativa već ima u nekim zemljama)⁷ ili ga utemeljiti na neki drugi i nov način? Sve su to osjetljiva i složena pitanja. Ako etnološka kartografija u hrvatskoj etnološkoj znanosti dobije mjesto koje zaslužuje, o tim i mnogim drugim pitanjima bit će nužna stručna rasprava.

⁶Na inicijativu Branka Đakovića, pročelnika Odsjeka za etnologiju, u proljeće 2000. godine osnovana je Katedra za etnološke metode i kartografiju uz postojeće Katedre za nacionalnu i opću etnologiju. Eppursi muove...

⁷Bojim se da u današnjim političkim prilikama ne bi bilo uputno pomišljati na tu mogućnost, jer bi se prihvatanje takve inicijative moglo okvalificirati jugonostalgičarskom u nekim krugovima (možda čak i panslavističkom?). Priznali mi to ili ne, rijetko imamo hrabrosti suprotstaviti se olako izrečenim kvalifikacijama takvoga tipa i unutar i izvan naše struke. Ziheraštvo, loši međuljudski odnosi unutar struke i kritizerstvo bez pokrića još su jedna kočnica njezinu razvoju.

Ova moja razmišljanja, procjene, ocjene i prijedloge treba stoga shvatiti samo kao uvod u jednu takvu obuhvatniju raspravu, bolje rečeno kao poticaj da se ona pokrene. Ne bi to trebala biti tek rasprava rasprave radi, kao što to često biva, već sa svrhom da se potakne i na novim temeljima obnovi i nastavi rad na etnološkoj kartografiji. Smatram da su to prije mene prethodni naraštaji etnologa puno ranije trebali učiniti. Možda bi u tom slučaju njena sudbina danas bila drugačija. No, čini se, da je nekima od njih lagodnije bilo o svemu šutjeti, dok je drugima više odgovaralo da se ona prepusti laganom umiranju. Hoćemo li joj danas izreći smrtnu presudu, ili je ostaviti da se takva kakva je i dalje sama zadnjim trzajima bori za život, ili ćemo joj na novim temeljima dati priliku da se iskupi i dokaže da joj život nije bio uzaludan?

To je pitanje na koje bih željela dobiti odgovor, no očekujem da odgovora biti neće; rješavanje toga problema, kao i mnogih drugih u našoj struci, radije će se prepustiti stihiji. Etnološka kartografija vrlo je krhka, a stihija prema takvima nema obzira.

Kada je riječ o etnološkoj kartografiji, mnogim etnolozima savjest nije čista; i to ne samo onima koji su se njome bavili, već i njenim gorljivim osporavateljima. Njima bi smrt etnološke kartografije najviše odgovarala, jer bi to u najmanju ruku bila potvrda da su bili u pravu. No, je li doista tako? Mislim da nije. Očekujem da će poneki (mnogi?) etnolozi osporiti moje mišljenje. Molila bih da ovaj put svoja kritička promišljanja potkrijepe argumentima. Nakon toliko kritičkih oštrica usmjerenih u raznoraznim prigodama prema kulturnopovijesnoj metodi, mislim da bi bilo pošteno da ta kritika konačno bude utemeljena. Trebalo bi već jedanput egzaktno, jasno, argumentirano obrazložiti što to konkretno ne valja u kulturnopovijesnoj metodi, ali nikako ne s motrišta nekih drugih metodičkih polazišta. Tako se dosad uglavnom činilo, što je pogrešno. Bio bi red da se, istine radi, konačno stvari stave na svoje mjesto. Hvale je vrijedno kada pojedinac uspije naći svoje mjesto u hrvatskoj etnologiji i kada je pritom manje-više zadovoljan svojim doprinosom. Dobro je za svaku znanost da ima što više takvih pojedinaca. Rekla bih ipak da je isključivo takav odnos, koji se temelji samo na individualnom doprinosu pojedinaca našoj znanosti i struci u cjelini istodobno jednostran i sebičan, a može postati čak i narcisoidan, ako samozadovoljstvo pređe mjeru. Lako bismo mogli nabrojati pa se možda i složiti oko procjene tko su bili i koji su to danas značajniji pojedinci u hrvatskoj etnologiji.⁸ Međutim, ne bi bilo nimalo lako odrediti i usuglasiti se oko pitanja što smo svi mi zajedno učinili za našu struku i znanost. Svaki pojedinac treba biti odgovoran prema sebi i svojem radu, ali ta odgovornost ne smije ujedno biti pokriće za zanemarivanje statusa naše znanosti u širim znanstvenim i društvenim okvirima.⁹ Nema važnijih doprinosa u hrvatskoj etnologiji koji bi bili postignuti timskim radom oko nekog većeg značajnijeg projekta, kao što bi bila sinteza hrvatske etnologije, priprema leksikona hrvatske etnologije, pa

⁸ Nešto bi više problema imali s utvrđivanjem njihove pozicije na etnološkoj *top-listi*.

⁹ Budimo poštene i priznajmo, da nam nikad nije išlo od ruke biti zajedno u interesu napretka i opstojnosti naše struke. Radije smo podmetali klipove jedni drugima. Nažalost, imam dojam da su takvo ponašanje i takvi odnosi u etnološkim krugovima sve izraženiji i da se ono produbljava i među mladim etnološkim naraštajima.

i etnološka kartografija i dr. Ono što nama nije uspjevalo (je li uopće i bilo pokušaja?) učinili su etnolozi drugih europskih zemalja, bez obzira na razlike koje i među njima, kao i među nama, postoje u pristupima etnološkim istraživanjima. Razlog tome nije naša manja sposobnost za taj posao. Oduvijek nas je bilo malo, no mogli smo barem nešto od toga učiniti.¹⁰ Također smo se mogli potruditi da nas bude više, da se bolje organiziramo kako bismo sve te poslove mogli obaviti i bolje rasporediti među sobom. Govorim u neodređenom vremenu, jer mislim da se to podjednako odnosi na sve naraštaje etnologa. Da su naši prethodnici barem započeli taj posao mi bismo ga lakše mogli nastaviti.¹¹ Mislim da se možemo složiti oko toga, da smo mnoga polja djelatnosti etnologije zanemarili. Iako sam se ovim razmišljanima donekle udaljila od same etnološke kartografije, mislim da se njezinim smještanjem u širi kontekst hrvatske etnologije ta problematika može jasnije sagledati i bolje osvijetliti.

Na kome leži odgovornost za sve ono što nije učinjeno i što se i dalje ne čini? Možemo li i trebamo li na početku 21. stoljeća nadoknaditi sve što je propušteno? Ili ćemo i dalje samo jednostavno slegnuti ramenima? Etnološka kartografija spada u jednu od takvih zapuštenih etnoloških djelatnosti. Hoćemo li i nadalje samo preskakivati stepenice da bismo uhvatili korak sa svijetom i s vremenom, ne obazirući se pritom na pukotine koje ostavljamo za sobom? O tome kako ćemo se odnositi prema našoj etnologiji i njezinoj prošlosti sa svim njezinim nedostacima, ovisit će dobrim dijelom i njezina budućnost. Prije nego li se pristupi nadogradnji treba provjeriti kakvi su temelji i po potrebi ih treba popraviti i učvrstiti, jer inače kad tad dolazi do urušavanja.

Etnologija se danas nerijetko gotovo ikonografski koristi u dekorativne svrhe. Ono što je nekada bio romantizam u etnologiji, danas je dekorativni folklorizam. Našu bi znanost mogla zadesiti još i gora sudbina, satelitska ili kolonijalna u okrilju jačih, priznatijih, prodornijih, agresivnijih znanstvenih disciplina. Ne želim završiti s katastrofičnim prognozama. Međutim, nemila sudbina etnološke kartografije potaknula me je dijelom na nešto širu analizu odnosa snaga i stanja u hrvatskoj etnologiji, a ona mi ne daje osnovu za optimizam. Možda su takvi pogledi na sudbinu etnologije odraz moje pripadnosti onakvoj etnologiji kakvu danas mnogi etnolozi nepravedno nastoje osporiti, a oni moćniji među njima mogu čak i onemogućiti njezinu djelatnost. A toga je ne tako davno i bilo. U takvom ozračju vrlo je zagušljivo, teško je istrajati u svojim polazištima pa konačno i opstati. Oni drugi etnolozi, koji su u većini, zasigurno imaju više razloga za optimizam i s više samozadovoljstva idu u susret hrvatskoj etnologiji 21. stoljeća. No, usmjeravati razvoj etnologije samo prema osobnim (ili klanskim) interesima, produbljivati raskol unutar naše znanosti sa svrhom slabljenja, a potom i eliminiranja drugačijih pristupa, osim što nije ni etično ni ljudski ni pošteno, u

¹⁰ Umjesto toga zdušno smo se trudili da produbimo raskol u našoj etnologiji. Dozvolili smo (a mnogi su tome i pridonijeli) da se razlike među nama negativno odraze na razvoj hrvatske etnologije.

¹¹ No, to nam ne bi smio biti alibi za jednako takvu ravnodušnost prema zanemarenim djelatnostima etnologije. Doprinosi hrvatskoj etnološkoj znanosti u prvom su redu bili individualni, takav put uglavnom slijedimo i dalje, snalazi se tko kako zna, netko u boljim, a netko u lošijim uvjetima, a snalažljivi, u pravilu, bolje prolaze. Na taj način ipak su ti doprinosi fragmentarni, bez obzira na kvalitetu doprinosa pojedinih etnologa našoj znanosti.

konačnici nije niti dobro za hrvatsku etnologiju u cjelini. Nastavak takvih trendova neke će pojedince uzdići do visina, no naša znanost lako može postati razmrvljena, a njezini preostali dijelovi moći će jedino satelitski kružiti oko srodnih moćnijih znanosti. Da smo se odgovornije postavili prema etnologiji, mogla je ona postati ravnopravna i u jednoj multidisciplinarnoj sprezi s njima imati sasvim drugačiji status nego što ga u tim međudnosima ima. Bojim se da etnologija sve više gubi svoju samostalnost i fizionomiju, da se sve više dodvorava i poprima podanički odnos spram srodnih znanstvenih disciplina.

Ipak završavam pesimistično, no s nadom da će razvoj etnologije demantirati takvu procjenu njezine budućnosti i statusa u odnosu na druge humanističke i društvene znanosti. Etnološka kartografija jedna je naizgled nevažna karika u lancu i zanemarena pukotina u hrvatskoj etnologiji. Njezini promašaji nisu se nadoknadili, niti se to više nastoje, već su poslužili za njezinu postupnu prešutnu eliminaciju. Odustajanje umjesto poticanja, neminovno lančano vodi do ravnodušnosti; ako smo sami ravnodušni prema svojoj sudbini ni od drugih ne možemo očekivati drugačiji odnos. On prema svim segmentima naše znanosti mora biti jednako odgovoran, jer jedino tako ona može postati stabilna i postojana cjelina, neovisna, samostalna, jasno definirana znanstvena disciplina.

Literatura

- ČERNELIĆ, Milana (1994): Tradicije paljenja godišnjih vatri kao indikator kulturnih razlika. *Etnološka tribina* 17, Zagreb, str. 25-42.
- ĐAKOVIĆ, Branko (1994): Čorda - Srida - Pored. *Studia ethnologica Croatica* 6, Zagreb, str. 21-47.
- ĐAKOVIĆ, Branko (1999): Etnografska baza podataka i etnološka kartografija. *Etnološka istraživanja* 6, Zagreb, str. 329-344.
- Forschungen zum Ethnologischen Atlas Europas und seiner Nachbarländer. Die Termine des Jahresfeuer in Europa* 1. Redaktion: Matthias Zender, Verlag Otto Schwartz & Co. Göttingen, Göttingen, 1980.
- Etnološki atlas Jugoslavije. Karte s komentarima*. Sv. 1, Centar za etnološku kartografiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1989.
- GAVAZZI, Milovan (1988): *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb.
- PETROVIĆ, Đurđica (1980): Profesor Branimir Bratanić: Evropski etnološki atlas. *Etnološka tribina* 3, str. 115-123.
- Poklade u Etnološkom atlasu Jugoslavije. *Narodna umjetnost* 23, Zagreb, 1986, str. 119-134.
- Pregled bibliografije i uređivačkog rada prof. B. Bratanića. *Etnološka tribina* 3, Zagreb, 1980, 103-114.
- VINCE-PALLUA, Jelka (1994): Razmišljanja i dileme na marginama etnoloških karata - kriza etnologije? *Studia ethnologica Croatica* 6, Zagreb, str. 9-17.

AN INTRODUCTION TO DISCUSSION ABOUT
ETHNOLOGICAL CARTOGRAPHY
AN INCENTIVE FOR THE RESEARCH ON THE EXAMPLE
OF ANNUAL BONFIRES

Summary

The starting point for the discussion about ethnological cartography is the result of the research of the traditions of lighting bonfires among two Croatian ethnic groups, Bunjevci and Šokci, inhabiting the region of Bačka in Voivodina, SR Yugoslavia. The research has well pointed to the deficiencies, as well as to the advantages, of the data in the questionnaires of the Ethnological Atlas and its appliance. The result of the research has also stimulated the author to discuss the mistakes and weaknesses that caused slowdown in the development of the ethnological cartography and its full practical achievement. The author assumes the technique of the ethnological cartography to be theoretically and methodically well conceived procedure, but its realization has failed for many reasons. The essence of the problem has been touched and partly discussed, with the aim to urge the ethnologists to discuss it more thoroughly in order to define the right place of the ethnological cartography in the Croatian ethnology and to decide about its future existence. Only after discussion on that level, according to the authors opinion, there might be enough arguments for the ethnological cartography to gain the institutional rank in Croatia again, which would be the only right solution for the ethnological cartography and the only possible way of its appropriate practical appliance. The problem of the ethnological cartography is finally discussed in the wider context of the position of the Croatian ethnology as a science.